

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SECCIÓ DE FILOSOFIA I CIÈNCIES SOCIALS

EL SEGLE XX
EN LA UNIVERSITAT CATALANA
L'ACTUALITAT DEL FUTUR

Discurs de recepció de
RICARD TORRENTS I BERTRANA
com a membre numerari de la
Secció de Filosofia i Ciències Socials
llegit el dia 22 de novembre de 1999

BARCELONA
1999

EL SEGLE XX EN LA UNIVERSITAT CATALANA
L'ACTUALITAT DEL FUTUR

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SECCIÓ DE FILOSOFIA I CIÈNCIES SOCIALS

EL SEGLE XX
EN LA UNIVERSITAT CATALANA
L'ACTUALITAT DEL FUTUR

Discurs de recepció de
RICARD TORRENTS I BERTRANA
com a membre numerari de la
Secció de Filosofia i Ciències Socials
llegit el dia 22 de novembre de 1999

BARCELONA
1999

This One

RNA4-RZA-WNK0

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Torrents, Ricard

El segle xx en la universitat catalana : l'actualitat del futur

ISBN 84-7283-467-0

I. Institut d'Estudis Catalans. Secció de Filosofia i Ciències Socials

II. Títol

1. Ensenyament universitari — Catalunya

2. Ensenyament universitari — Catalunya — Previsió

378.4(467.1)"19"

© Ricard Torrents i Bertrana

© 1999, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: novembre de 1999

Tiratge: 500 exemplars

Compost per Víctor Igual, SL

Carrer de Còrsega, 237, baixos. 08036 Barcelona

Imprès a Altés, SL

Carrer de Cobalt, 160. 08907 L'Hospitalet de Llobregat

ISBN: 84-7283-467-0

Dipòsit Legal: B. 44967-1999

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec públics, les quals infraccions resten sotmeses a les sancions establertes per la llei.

Im Dämmer des Frühbrots bin ich Erwartung
(«A la penombra de l'alba sóc expectació»)

PAUL KLEE

I

Si, en vers del poeta, «a la penombra de l'alba sóc expectació», en ratlles de prosa em declaro expectant davant la universitat que s'anuncia per al segle XXI. És una institució transsecular que un cop més traspasa d'un segle a un altre, impulsada a l'interior i a l'exterior per nous estímuls, nous requeriments, noves visions del que ha de ser en el futur.

Des de la meua perspectiva el món universitari que emergeix dels obradors del segle XX està fermentat per diversos factors. Nous *alumni*, joves i adults, acuden a les universitats amb requeriments nous. Nous *magistri* —docents, investigadors, gestors— s'enfronten a la nova crisi de l'educació superior en temps postmoderns. Noves fronteres emplacen els homes i les dones de ciència a avançar entre l'imperatiu ètic i l'imperatiu factual. Noves formes de catalanitat sorgeixen de l'acció invasiva de les noves tecnologies i de la globalització imparabile dels espais del coneixement.

Aquests són alguns dels factors determinants de la universitat que, a cavall del canvi de segle, està canviant d'època. N'hi ha d'altres, certament, però aquests hi són i hi seran encara molt de temps. No temin que em posi a predir el futur. El meu propòsit és d'inferir, partint d'alguns indicis que em forneix l'observació del present, per quins camins l'educació superior del futur continuarà operativa. Haig d'advertir, a més, que les meves disquisicions no van més enllà de l'assaig, un gènere prou estimable, potser l'únic practicable, quan, com en aquesta ocasió, els participants de la reunió som d'aquella mena d'*honnêtes hommes de lettres*, a qui plau de distingir-nos per una enraonada curiositat multidisciplinària.

M'excusin, abans de continuar, que els complimenti amb dues convencions, d'altra banda ben nobles, derivades com són de l'eloqüència. La primera és expressar-los la gratitud que dec, tant a vostès, als membres de la Secció

de Filosofia i Ciències Socials, de qui va procedir la iniciativa d'elegir-me membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans, com als membres de les altres seccions d'aquesta corporació, perquè en la sessió del Ple del dia 14 de juny passat varen tenir la generositat d'elegir-me'n membre numerari. És un goig per a mi, abans que un deure, de mostrar-me agraït, igual com em serà un goig, abans que una càrrega, el compromís concomitant que he contret de servir els alts interessos de l'IEC.

Si dic que els agraeixo del fons del cor l'honor de formar part de l'IEC, no cedeixo a la llagoteria ni faig cap figura de dicció o de pensament. Expresso una reconeixença obligada, directament personal, però alhora institucional, per tal com és —al meu entendre— a la Universitat de Vic, de la qual sóc el rector, a qui pertany en realitat el mèrit d'ingressar a l'IEC. Sé prou que els membres d'una corporació acadèmica com aquesta són persones i no pas institucions. Això no obstant, també sé que, en el meu cas, els mèrits d'estudis, limitats a alguns treballs sobre Verdaguer, algunes traduccions i alguns assaigs i articles sobre educació i universitat, no deuen haver pesat tant, en sàvia i justa consideració, com l'obra educativa i editorial que sota la meua direcció, però de forma col·lectiva, hem dut a terme a Vic durant les darreres dècades. És, doncs, sentint distingida en mi una obra de moltes persones i institucions, com són la Universitat de Vic i Eumo Editorial, que puc expressar sense cap reticència o falsa modestia la satisfacció de formar part del més alt organisme científic i cultural dels Països Catalans.

La segona convenció a què m'obliga l'exordi —justificar el per què disserteré sobre la universitat—, s'ha fet innecessària, després del que acabo de dir. Em plau, en canvi, d'indicar que la idea de parlar dels fermentos que el segle xx ha deixat en la universitat catalana, m'ha vingut suggerida per la història de l'IEC, plena de paral·lismes. En efecte, l'IEC, que fou fundat a les primeries del nou-cents per a dotar Catalunya d'una institució acadèmica del més alt nivell, ha recorregut el segle xx de bracet amb els Estudis Universitaris Catalans (EUC), fundats el 1903 per a dotar Catalunya d'una universitat moderna al servei de l'educació superior dels catalans. Com és sabut, els EUC varen néixer de l'exigència d'una universitat que integrés el català com a llengua de docència i de ciència, i donés el tractament acadèmic degut a les disciplines que estudien l'àmbit català, igual com fan totes les universitats del món amb les disciplines del respectiu àmbit nacional. De llavors ençà el desencontre de l'educació superior amb la cultura catalana s'ha repetit diverses vegades al llarg del segle i ha fet necessaris els EUC al marge de la universitat oficial. Semblantment és notori que els èxits i els fracassos de l'IEC, que no ha pogut exercir en plenitud les seves funcions durant llarguíssims períodes, han seguit el mateix esquema de reiterades ruptures, perquè no ha renunciat a res del que, per a una nació, hi ha d'inalienable en el conreu de la ciència.

Acadèmia i universitat són institucions germanes que aquí i arreu s'han

estimat i odiat com només sol passar entre germans. A més a més, els amors i desamors entre acadèmia i universitat sovint han pres un plus d'intensitat, quan entremig s'hi juguen les lleialtats a la cultura nacional al llarg d'una història plena de discontinuïtats. Per això l'afany pel conreu de la ciència i per l'educació superior coincideix entre nosaltres amb l'afany pel redreçament cultural de tota la societat catalana. Avui que la meva passió per la universitat es pot expressar a dins de l'acadèmia, davant d'acadèmics que són alhora universitaris la majoria, em complac a evocar el passat comú, «agònic», de les dues institucions i a desitjar que mantinguin el compromís de servir la causa de la cultura nacional catalana.

La universitat, doncs, que en el segle xx ha compartit combats i combats amb l'Institut d'Estudis Catalans, s'encara avui a una transformació, impulsada i accelerada, entre altres, pels fermentes següents.

II

Els *alumni*, en primer lloc. Sota les nostres mirades estan canviant els actors principals de la universitat. S'assemblen tan poc a les promocions precedents, que ens falten referències comparatives. Ni els professors més joves ja no s'hi reconeixen. Per això davant de cada nova promoció que arriba a les aules ens preguntem amb més i més estranyesa qui són, què demanen a la universitat, els alumnes d'ara?

Uso el mot *alumne* amb preferència a *estudiant*, perquè estudiant, de *studium*, té a veure amb 'zel', 'ardor', 'diligència', 'afany', el principi actiu de l'aplicació, mentre que *alumne* té a veure amb 'aliment', del verb llatí *alere*, igual com *almus/a*, d'on *alma mater*, emblema de la universitat, vista com la «mare nutrícia», a semblança d'*alma* Ceres, la deessa de la feracitat.

En efecte, la universitat que s'està configurant sembla més per a «alumnes» que per a «estudiants». Una institució de l'Estat del benestar per a l'«atenció» de la joventut, un «equipament social» de la bateria d'equipaments amb què les societats occidentals avançades enquadren col·lectius de fort impacte social, com són infants, pensionistes, desocupats, malalts. Per als estudiants de les dècades anteriors la universitat era un lloc d'iniciació als espais públics del pensament i de l'acció. Avui la universitat sembla requerida perquè faci un servei assistencial, més que no per la seva capacitat crítica i emancipadora. No se li demanen propostes de millorar les situacions establertes, sinó d'ensenyar com adaptar-s'hi i ocupar-hi el millor lloc possible. Els *estudiants* se suposava que hi anaven a preparar-se per a millorar el món, però eren una minoria privilegiada. Ara els *alumni*, que són una majoria sense privilegis, es demanen com trobar un lloc en el món laboral i esperen que la universitat els ho respongui.

La democratització de l'accés a les universitats és un guany del segle xx, probablement irreversible. En tots els segles anteriors l'educació superior arribava a una minoria exigua de la població, mentre que avui més de la meitat dels joves hi arriben. Avui hi ha més estudiants a la sola Universitat de Vic que els que hi havia a tot Catalunya en temps de la Universitat Autònoma de la II República. Tot i que sorgiran noves formes de selectivitat, l'elitisme que hem conegut fins a les darreres dècades serà cosa del passat. Com ho serà l'anomenada «massificació», el preu que ens ha calgut pagar abans de fer assequibles els estudis superiors a la majoria de la població. En vista al futur els sistemes educatius dels països avançats estan resolent amb èxit, demografia *adjuvante*, els desfasaments entre oferta i demanda que desequilibraven l'accés a la universitat.

Superat l'elitisme i dominada la massificació, sorgeixen nous interrogants sobre l'alumnat del futur. En efecte, serà un alumnat compost no sols d'alumnes «joves» tradicionals, de primera carrera, sinó d'alumnes «madurs», de postgrau. Ara, ni els alumnes «joves» ni els alumnes «madurs» no seran els que hem conegut fins ara, perquè en les societats postindustrials del benestar s'hi ha modificat l'escala de les edats que havíem heretat de les societats industrials. La gradació en quatre fases, infantesa, juvenesa (adolescència), maduresa i vellesa, els confins entre cadascuna, el trànsit de l'una a l'altra, la durada i els continguts de cadascuna, són coses que han estat sotmeses a profundes mutacions. Igualment s'han alterat les interaccions de l'edat cronològica, l'edat biològica, l'edat psicològica i l'edat pedagògica.

Hem d'acceptar que els mots que ens serveixen per a parlar de les fases de la vida són imprecisos. On comença i on acaba la «joventut», dita també «adolescència», que els diccionaris defineixen com «el període de la vida que segueix la infància i precedeix l'edat adulta»? Si és adult el qui, seguint el diccionari, ha «pervingut al terme de l'adolescència», qui decideix en quin moment hi pervé? Amb quins criteris, cronològics, biològics, legals? És el mateix «adultesa» que majoria d'edat?

Acceptades aquestes limitacions, crec que ens podem referir a la universitat com una de les institucions més afectades pel fenomen de la «juvenilització», entesa com l'allargament dels estats d'adolescència o juvenesa més enllà dels límits habituals en les generacions anteriors. La frontera entre joves i adults, adolescència i maduresa, s'hi ha desplaçat. Amb altres mots, l'alumnat de la universitat actual no és més jove que abans, és més juvenil, com a conseqüència dels processos que retarden l'entrada dels joves/adolescents a àmbits que fins ara es consideraven constituents de la vida dels adults, en especial la inserció laboral i la conseqüent emancipació dels pares.

Aquests joves «juvenilitzats» traslladen a la universitat les expectatives que, fins al moment d'accedir-hi, han vist satisfetes al si de la família, igual com en la infantesa i l'adolescència al si de l'escola primària i secundària. Una

de les expectatives és la protecció. Els estudis, la carrera, el diploma, les amistats, són coses que van a buscar a la universitat per a sentir-se segurs. La universitat és vista com un lloc de refugi. Els ha de preservar de la intempèrie social, on els «sense títol» són marginats a l'atur o a ocupacions inferiors. Una segona expectativa és l'accessibilitat universal i fàcil, com en els contes infantils i en els ensomnis adolescents, on els desitjos es fan realitat. La universitat ho ha de fer tot accessible a tothom, el saber, els diplomes i fins i tot la inserció laboral, sinó, se la fa culpable del «fracàs escolar».

En l'horitzó del segle XXI tot sembla indicar que l'educació universitària estarà totalment subordinada a la formació professional i a les expectatives del mercat de treball. Les aspiracions de l'alumnat jove estaran supeditades a les oportunitats de contractació. Davant de l'elecció dels estudis comptaran més els càlculs sobre les oportunitats de trobar feina que les preferències personals. Estudiar per estudiar esdevindrà (ha esdevingut) una opció socialment mal vista, políticament incorrecta. La curiositat dels coneixements, el risc de l'aventura intel·lectual, faran lloc a la docilitat a les demandes del mercat de contractació, sovint de funcionarització. Per a la pregunta què estudiaré? es buscarà la resposta a les pàgines d'oferta d'ocupació dels periòdics. Les reformes de l'ensenyament mitjà, preparatori del superior, avancen al temps de l'adolescència la tria dels estudis, condicionada per una de les modalitats del batxillerat. El jove universitari serà portat a la universitat com d'infant va ser portat a l'escola.

Els efectes d'aquesta «juvenilització» sobre l'alumnat universitari del tombant de segle són reforçats, paradoxalment, pel fenomen paral·lel de l'«adul·litització». Els alumnes adults hi augmenten any rere any, fins al punt que, si es compleixen les previsions, no trigarem a veure que la meitat de l'alumnat serà d'aquest col·lectiu. Per cada alumne jove, n'hi haurà un d'adult, enquadrat en la formació continuada o de postgrau. Igual com els joves, aquests adults acuden a l'*alma mater* en cerca de nutrició, protecció, seguretat. Constrets per la competitivitat dels mercats laborals, la universitat els ha de garantir el lloc de treball. Les professions s'han convertit en una implacable cursa d'obstacles i els més febles en són eliminats. Els alumnes adults, més que no els juvenils, van a la universitat a contractar un servei de manteniment, de conservació. Gairebé sempre ja els el contracta l'empresa per ells, amb la conseqüència que, pel que fa a autonomia personal i disponibilitat intel·lectual, són encara més alumnes que els juvenils.

«Juvenilització», «adul·litització». Alumnes joves, alumnes adults i, cobrint els uns i els altres, el tercer col·lectiu, les alumnes. L'alumnat que ens llega el segle XX reflecteix la superació progressiva de les barreres que havien impedit l'accés de les dones a la formació universitària. Aquest procés, concomitant d'altres processos que a l'acabament de la Segona Guerra Mundial van irrompre en els campus dels països occidentals, no ha parat d'avançar durant tota la

segona meitat del segle xx i encara pot avançar més. Se n'han estudiat més els orígens i les causes que no les conseqüències. També s'ha estudiat l'impacte de l'entrada massiva de les dones a professions com les del món de la salut, del dret, de l'educació, de l'assistència social. Poc interès, en canvi, ha despertat l'estudi dels seus efectes en la composició de l'alumnat i el professorat universitaris i, per tant, en les estructures educatives de la universitat, una institució que porta nous segles d'exclusivitat masculina enfront d'unes poques dècades de llibertat d'accés per a l'alumnat femení. Avui, però, que les barreres han caigut, no sabem prou bé quines repercussions té el fenomen. Reforça potser els efectes de la «juvenilització» i l'«adulterització»? Reforça el procés de conversió de la universitat en *alma mater*, en institució assistencial? No gosaria pas afirmar-ho. El perill de caure en incorrecció política o científica és tan elevat, que em limito a l'enunciat de la qüestió: l'accés creixent de la dona a les carreres universitàries no ha canviat només les estadístiques que ens informen sobre el repartiment de l'alumnat en sexes. Ha canviat alguna cosa de més fondo en l'educació superior. Alguna cosa que tot just està aflorent, tal com es desprèn d'un recent debat de la revista *Nature* sobre l'estancament del nombre de dones que progressen en la carrera científica.

Heus aquí, doncs, un dels ferments que el segle xx llega a la universitat del nou segle. Un alumnat *a)* «juvenilitzat» a causa del retardament dels processos de maduració; un alumnat *b)* adult en cerca de formació continuada; un alumnat *c)* femení en cerca de la igualtat d'oportunitats. Les aspiracions d'aquest alumnat, que estaran marcades com mai abans no ho havien estat per les oportunitats reals del mercat de contractació, són aspiracions professionals que hauran de figurar al davant de tot de l'agenda de la universitat. La qual cosa voldrà dir que l'educació superior, sense renunciar a educar, haurà de conciliar el saber i el saber fer. És el repte dels nous educadors que la universitat reclama.

III

Els nous *alumni* tenen el seu correlat en els nous *magistri*, que a la universitat del segle xxi s'hauran d'encarar amb l'educació superior. Hi haurà, en primer lloc, els efectes del relleu generacional. Els professors que d'infants o adolescents varen tenir vivències de la Guerra Civil de 1936-1939 i la Guerra Mundial de 1939-1945 són una exigua minoria que a partir del 2000 desapareixerà de la universitat. Es tracta d'etapes històriques «fundants» de la segona meitat del segle xx. Tot el que hi va ocórrer, també en pensament, en ciència, en pràctica educativa, es va gestar en aquells anys decisius. Amb el relleu generacional dels professors, la memòria històrica s'haurà escurçat i el món anterior d'on s'havien extret les aspiracions a una universitat diferent de la

implantada per la dictadura de Franco, haurà deixat de ser referència de vida per a convertir-se en referència bibliogràfica.

Però també s'escurça la memòria històrica del franquisme a mesura que s'aprima el nombre de professors que es van formar en els darrers anys seixanta i setanta, quan la primera onada de massificació va portar a reclutar més efectius. Són els que en el Maig del 68 i en l'agonia del règim troben les referències vitals, encara que no les ideològiques. La seva incorporació a la docència universitària es va produir durant i a l'entorn de la transició. Numèricament encara molt presents a la universitat, el seu pes disminueix davant la presència de les promocions immediates, reclutades durant les dues darreres dècades, quan s'ha produït la segona onada de massificació i s'han creat universitats noves. La seva formació com a professors ha tingut lloc en la universitat sorgida de la transició i estan enquadrats administrativament en la Llei de reforma universitària de 1983 (LRU).

Finalment emergeix un tercer grup de professors, més joves encara, que el relleu biològic va imposant. Quan cap a la meitat de la dècada dels vuitanta varen començar d'arribar a les aules nois i noies que no tenien cap vivència ni ciència del període franquista, ens vàrem adonar del canvi generacional de l'alumnat. Avui ens adonem del canvi generacional dels professors, quan ens diuen que el primer record impactant és la caiguda del mur de Berlín. Per a ells l'ordenació de la LRU és ja desbordada.

El relleu generacional tot sol no seria significatiu per a determinar que el professorat de la universitat del tombant de segle és nou. El nou professorat és nou perquè ha entrat en les crisis de la postmodernitat. El professorat precedent va viure les darreres crisis de la modernitat, desencadenades durant la «guerra freda» i les guerres calentes de Corea, del Vietnam i de la descolonització. Crisis expressades en l'existencialisme, el liberalisme, el marxisme, l'humanisme, l'avantguarda artística. Les crisis que puguin viure els joves professors d'avui són unes altres de ben diferents. De fet la caiguda del mur de Berlín l'any 1989 simbolitza per a alguns observadors la fi del segle xx, *i. e.*, la fi de l'època representada pel segle xx, i l'entrada al segle xxi.

La crisi que marca el professorat universitari de la nova època no és de la universitat com a institució de l'Estat del benestar. Al contrari, mai com avui la universitat no havia disfrutat de tanta salut econòmica ni havia tingut tant èxit social. Avui, més que mai abans, els governs, les famílies, els poders econòmics, tothom està a favor de la universitat. La confiança en el potencial de la universitat és il·limitada.

No és, doncs, la universitat el que fa crisi, sinó l'educació que es practica a la universitat. Educar significa, dit en poques paraules, intervenir en l'alumne. L'educació no intervencionista deixa de ser educació. L'educador orienta, ajuda i fins coacciona a aconseguir l'autonomia personal. *Educar*, de *educere*, 'extreure', vol dir reconèixer que en l'interior de l'alumne hi ha potencialitats

que tot sol no farà emergir i que és possible d'ajudar-lo a fer-les emergir. Sense aquesta disponibilitat d'intervenció no hi ha educació.

El professor d'universitat educa de manera diferent de com ho fa la família o l'escola. Educa comunicant sabers superiors i iniciant a la recerca científica. Aquestes dues activitats són el seu instrumental específic com a educador. Amb ell ha d'ajudar els joves a extreure de l'interior de si mateixos la capacitat de ser el que cadascú s'ha proposat de ser, metge o informàtic, fisioterapeuta o assessor fiscal, arquitecte o filòleg. Però això sol no fa l'educació superior. De la universitat se n'ha de sortir no només amb un diploma. També s'hi haurien d'aprendre algunes coses tan indispensables com ser un ciutadà, comunicar-se amb dos o tres idiomes a més del propi, participar en els debats de la contemporaneïtat, assumir les responsabilitats derivades de l'exercici de la professió.

No són els millors temps els actuals per a educar, a més d'ensenyar i iniciar a la recerca. La manca de coratge per a emetre judicis morals paralitza l'educador. Si les mentides de certs polítics són tolerades, fins i tot encoratjades, si les bombes d'un cert exèrcit són qualificades d'«humanitàries», si el nacionalisme de certs pobles és aplaudit, mentre el d'altres és satanitzat, si l'espoliació dels pobres és planejada com un estalvi, si l'exposició a mutacions irreversibles de col·lectius no consultats és encoratjada com una contribució a l'experimentació, no és estrany que la capacitat de jutjar les accions humanes en clau de bé i de mal estigui atrofiada. Per això a vegades el professor postmodern cedeix a la temptació d'eximir-se del deure d'educar. En té prou amb ser «docent». El que aprengui l'alumne més enllà del que és estricta matèria didàctica no el concerneix. Això significa que, com en altres èpoques, a la universitat pot triomfar altre cop la tradició de l'indiferentisme educatiu. És la tradició que, enfront de mestre, pedagog, preceptor, guia o tutor, ha consagrat els termes de catedràtic, professor, docent, ensenyant, reveladors d'una educació no educativa —valgui la tautologia—, pròpia de qui «imparteix» una lliçó sense comprometre's ni comprometre el qui la rep. Com si fos possible interpretar música de Mozart sense sentir-ne el *pathos* davant d'un públic igualment desmusicalitzat.

La inhibició educativa pot trobar un reforçament en l'educació «virtual», propiciada per les noves tecnologies. Els instruments es poden convertir en coartades per a substituir les persones. El professor és cada vegada més prescindible. Els sistemes d'ensenyament no presencials es postulen com a més econòmics, més ràpids, més moderns. Els sistemes educatius presencials són propis de la universitat antiga. La pressió ambiental sobre les universitats perquè acomodin les seves estratègies a les formes virtuals d'ensenyar i de les universitats sobre els seus professors perquè s'hi sotmetin produirà presumiblement esquinçaments i alguna rebel·lió.

Sotmès a una doble pressió, la d'acomodar els continguts al mercat de contractació i la d'acomodar els mètodes a la virtualitat digital, el professor de

la nova època que no vulgui renunciar a educar haurà de discernir entre allò que vulgui ensenyar i allò que el sistema li imposi que ensenyi. S'acosten moments apassionants per a la docència universitària. Més apassionants seran encara per als docents que no renunciïn a la dimensió educativa, perquè les qüestions que es dirimiran a la universitat del futur no seran sobre presència, professionalitat o virtualitat, sinó sobre educació.

A més del nou professorat, hi ha un nou «gestorat», cridat a ocupar més i més terreny en l'educació superior del futur. És un col·lectiu que creix a mesura que creix la complexitat de les universitats, organitzacions que, a part de tenir milers, a vegades desenes de milers d'alumnes, i a més d'administrar pressupostos de milers de milions, han de combinar objectius acadèmics i econòmics, estudiantils i professorals, intraclaustrals i extraclaustrals, educatius i professionals. No és estrany, doncs, que a cavall de l'augment de complexitat hagi crescut la ciència d'administrar i dirigir el «negoci» universitari. Aplicar el mot *negoci* a la universitat és exponent del canvi lèxic que revela el canvi conceptual i fàctic. Una magnitud tan poc tangible com l'educació superior és traduïda a xifres i dades econòmiques.

Els gestors del «negoci» universitari constitueixen una nova classe de professionals, que no són necessàriament universitaris en el sentit clàssic d'ensenyar i fer recerca. Són economistes, juristes, experts en innovació educativa, enginyers d'organització d'empresa, psicòlegs. Formen un conglomerat dispers i compacte alhora, que es troba en rectorats i consells socials, ministeris i conselleries d'educació i ciència, des d'on es governa les universitats i s'elabora les polítiques d'educació i recerca, amb la concurrència de fundacions, càtedres i seminaris, màsters i postgraus on s'investiga la direcció estratègica dels establiments educatius. Aquests experts en polítiques i en gestió de sistemes educatius nacionals (estatals) decidiran més i més sobre la universitat que ens arriba. I ho faran des d'instàncies cada vegada més allunyades de les aules i dels laboratoris. No sols perquè els centres administratius seran més llunyans, com ara els de la UE, sinó perquè els «decididors» estaran més a prop dels problemes de gestió que dels problemes d'educació.

Val a dir que les universitats no són pas organitzacions que s'hagin distingit per una organització exemplar. En molts casos s'han distingit més aviat per una rendibilitat escassa, en termes acadèmics i, doncs, econòmics, sotreta a suficients controls, la qual cosa ha portat a la necessitat peremptòria de posar-les en mans de gestors professionals. No en faré la crítica. Tampoc la defensa. Si és indiscutible que les universitats, cadascuna i el conjunt, necessiten gestió professional, no ho és pas menys que necessiten educadors. Posar en mans d'aquesta nova classe gestora les opcions decisives de la universitat del segle XXI no hauria de significar que l'educació superior quedés subordinada a postulats que tenen a veure amb coses molt importants, però molt poc a veure amb la més important per a la universitat.

De fet ja s'ha pres una de les opcions de més llarg abast que es podia prendre. L'educació superior ha estat inclosa en la lògica del mercat, en virtut de la qual les universitats són empreses i, en conseqüència, estaran en situació de competència d'interessos entre elles i en dinàmica organitzativa de producció industrial en el seu interior. Els ensenyaments són productes. Els alumnes, consumidors i clients. Els professors són capital humà. La mercadotècnia irromp en la pedagogia. Un recent paper d'aquests que apareixen periòdicament i que s'autodenominen «informe» diagnostica que els mals de la universitat tenen una solució. Es troba en el mercat, en la llei de l'oferta i la demanda i en la liberalització dels títols. El curiós és que tot això es digui des de càtedres vitalícies i càrrecs de funcionari, blindats contra tot risc econòmic i laboral, a l'extrem oposat de la liberalització. Com no és menys curiós que des de llocs universitaris no protegits —com és el meu cas— hàgim de recordar que la universitat, per més que tingui necessitat d'empresaritzar-se, no ha de deixar de ser la institució educativa que s'ha proposat de ser sempre.

Caldrà veure com la universitat on ensenyaran professors de curta memòria del segle xx farà compatible l'empresarització amb l'educació. Si el segle xx ha posat a l'interior de les universitats el ferment de la complexitat organitzativa, no vol pas dir que fatalment s'hagin d'organitzar com ho fan les empreses, i menys les empreses de productes de consum. Les empreses s'organitzen per a fer productes, vendre'ls i fer-hi diners. Les universitats, si no s'organitzen per a educar persones fent docència i iniciant a la recerca, seran potser molt bones empreses de serveis, però no seran universitats.

La idea que en el futur les grans empreses organitzaran universitats pròpies i que, a semblança del que passa en la indústria de l'automòbil, al món hi haurà una vintena de «marques» universitàries per a tot el mercat mundial, amb factories esteses als cinc continents, on es fabriquin i es comercialitzin productes per a la societat del coneixement, és una idea que els gestors actuals ja s'ocupen de divulgar i presentar com un pas desitjable cap al que anomenen racionalització del negoci universitari. Estic convençut que, encara que sigui en condicions difícils, no s'extingiran els universitaris que pensin que la seva tasca és educar i no pas produir capital humà al servei exclusiu dels interessos politicoeconòmics de l'empresa. Al costat dels gestors, aquests universitaris que potenciaran la docència i la recerca al servei de l'educació, també formen part del llegat que el segle xx ha fet a la universitat de demà.

IV

Voldria fer-me entendre quan dic que la recerca educa i que potenciar la recerca a l'educació superior significa, en primer terme, fer-ne una oportuni-

tat educativa. El que voldria dir és que estem altre cop en una cruïlla. Millor dit, que la vella cruïlla del discerniment de les accions moralment bones i dolentes pren nova urgència, després que els èxits recents de la ciència han aculat els científics fins a una difícil frontera. Aquella on l'imperatiu ètic posa límits a la consciència moral del científic i l'imperatiu factual l'empeny a la descoberta il·limitada.

La universitat de demà rep del segle xx un llegat enverinat que els nous professors recercadors hauran d'administrar. Com a iniciador a la recerca l'educador condueix l'estudiant a la frontera i l'estimula a prendre una opció, cosa que no podrà fer sense prendre partit. La pedagogia del testimoniatge es pot obviar en docència, perquè totes les doctrines es poden neutralitzar, si l'una no s'imposa a l'altra. Els actes de recerca, en canvi, no són opinions ni estats de consciència, sinó modificadors de la realitat. El destí dels individus i de les poblacions depèn no pas del que s'experimenta en els centres de recerca, sinó del que es decideix de fer amb el que s'hi experimenta.

El físic Max Born, Premi Nobel de l'any 1954 i interessat a fons per la responsabilitat del científic envers la societat, ho va expressar en termes colpidors:

La meua generació es va dedicar a la ciència per la ciència i es pensava que mai no portaria al mal, perquè la recerca de la veritat és bona per si mateixa. Era un bell somni [...]. Ens en vàrem despertar quan, a l'agost de 1945, varen caure sobre ciutats japoneses les primeres bombes atòmiques. De llavors ençà hem comprès que a causa dels resultats de la nostra tasca estem implicats irremissiblement en l'economia i en la política, en les lluites socials internes dels països i en les lluites pel poder entre les diverses nacions, i que tot això ens assigna una gran responsabilitat.

La responsabilitat que Born assignava als científics de fa cinquanta anys no sols continua intacta, sinó que s'ha fet més greu. Cal només recordar els àmbits de màxima vibració ètica i de màxima transcendència social com són els de l'energia nuclear, la situació mediambiental del planeta o l'enginyeria genètica. L'arsenal atòmic continua creixent, però la desnuclearització no és possible, perquè sembla que no es pot prescindir de l'energia nuclear. El deteriorament del medi ambient és insostenible, però alhora és imparable si no es para el creixement econòmic, cosa que seria suïcida, diuen. La biologia molecular ha posat a l'abast dels humans no ja la capacitat de modificar l'univers, com van fer la física i la química, sinó de modificar-nos nosaltres mateixos, però les seves aplicacions biomèdiques són insubstituïbles per a lluitar contra la malaltia i la fam.

Aquest és el llegat explosiu que el segle xx deixa als homes i les dones de ciència, un llegat que els situa davant dels límits morals amb el progrés inces-

sant dels coneixements. Ara, quan els científics són universitaris, quan les seves tasques de recerca tenen lloc a la universitat, llavors són concernits per una nova responsabilitat, l'educativa. El científic que fa recerca en organismes no universitaris és responsable certament davant de la societat. Si tant és així que no es desperta del bell somni de la ciència per la ciència, la seva opció ètica no tindrà repercussions testimonials i restarà en la seva consciència moral. Ara bé, a la universitat, que en primera instància no és un centre de recerca sinó d'educació, l'opció del científic té la màxima repercussió. No es tracta que els resultats siguin perjudicials o beneficiosos per a la societat, vagin contra o a favor de les seves creences o dels seus valors morals. Aquest és un altre debat. Es tracta d'optar per una recerca que es justifica en ella mateixa, com si no fos universitària, o una recerca que, a més de buscar resultats científics apunta a objectius d'ordre moral i social que la transcendeixen. Aquesta és l'única recerca educativa, pròpia de la universitat, una institució justament anomenada d'educació superior perquè no sols transmet coneixements, sinó que en crea de nous.

La universitat del nostre país, que pateix un dèficit endèmic com a universitat de recerca, és molt probable que entri en una nova etapa. Els poders públics i les forces econòmiques coincideixen a assenyalar la recerca i la innovació com una de les prioritats de les polítiques dels pròxims anys. A tota l'escala de decisions, Barcelona-Madrid-Brusselles, sense oblidar la capital de l'Imperi americà, la consigna és R+D, amb el compromís de dinamitzar aquest binomi amb grans aportacions de recursos materials i d'equips humans. Se'ns diu que la docència a les nostres universitats ha assolit els nivells de qualitat estàndard dels països avançats. En endavant caldrà situar-hi la recerca. S'han construït grans infraestructures viàries i portuàries. Ara toca de construir grans infraestructures d'innovació: instituts de recerca, parcs tecnològics, centres de transferència tecnològica.

Des dels governs de la UE i els alts organismes mundials es demana que la universitat sigui considerada un sistema generador de resultats de recerca i que s'involucri cada vegada més en els processos que porten a la innovació, sigui en tecnologia, sigui en gestió dels recursos humans i financers, sense oblidar els components ètics que les societats reclamen.

Si és així, si efectivament els recursos augmenten i no van a establiments no universitaris, si la universitat augmenta la capacitat de generar resultats de recerca, s'obriran noves oportunitats per a la interacció educativa del binomi universitat-recerca, universitat-ciència. Els nous *magistri*, professors i gestors, es trobaran davant de la possibilitat d'organitzar a la fi la universitat com un centre d'educació superior, digne d'aquest nom, perquè els professors hi eduquin ensenyant i investigant. Si és així, no sols s'incorporaran a la nova universitat innovadora professors que varen emprendre la *peregrinatio accademica* i encara no han pogut tornar, sinó que s'hi desvetllaran nous talents.

A desgrat del que proclamin alguns gestors universitaris, els ideals de la universitat humboldiana no semblen obsolets. Que jo sàpiga Humboldt va fer un projecte d'universitat que estigués presidida per la unitat indissoluble del binomi docència-recerca. La concurrència de l'ensenyament i la investigació en el camp de l'educació superior no sols no sembla obsoleta, sinó de més actualitat que mai. Si els responsables del futur de la universitat, professors i gestors, trenquessin la unitat del binomi, la universitat del segle XXI serà una altra cosa que educativa. Podrà ser un centre de recerca i tecnologia, podrà ser una escola de formació professional.

La ciència per la ciència, la recerca per la recerca, heus aquí el que ha envellit en un món d'interdependències inevitables i de solidaritats necessàries. Ha envellit arreu, però en especial a la universitat, on la ciència és per a l'educació.

La universitat científica del futur es debatrà en l'intent de superar una altra dualitat absurda com és la de les anomenades dues cultures, la científica i la literària, entre les quals s'hi ha introduït la tercera, la tecnològica, pretesament hostil a les altres dues. Res de tot això no hauria de tenir futur. La filologia és ciència no pas perquè estudia la llengua, sinó perquè aplica el mètode científic. Exactament com és el mètode científic i no allò en què l'apliquen la raó que siguin ciències l'astrofísica, l'economia o la neurologia.

Hem heretat la idea que la ciència moderna es va desenrotllar al marge de les universitats i al si de les acadèmies i les societats científiques. A part que els historiadors estan revisant si no és una idea que falseja la realitat, la interacció de la ciència amb la universitat pot entrar en un període d'activació. El risc, però, de crear noves exclusions torna a amenaçar les universitats. Els gestors han distribuït el saber en cinc àrees, ciències humanes, ciències socials, ciències experimentals, ciències de la salut i tecnologies. L'ordre de prioritats que els donen, però, és exactament l'invers. Primer les tecnologies i les ciències de la salut, a continuació les experimentals, després les socials i, al capdavant, les humanitats. Resta la matemàtica, per a la qual els gestors encara no han trobat el lloc.

La unitat del saber, expressada en la «universitat» de les múltiples disciplines acadèmiques s'haurà de defensar enfront de la hiperespecialització, la potenciació d'universitats monogràfiques (que són una contradicció *in terminis*) i la priorització de les disciplines que en la concepció productivista imperant són més productives. Les ciències humanes i les socials es troben a la cua de la producció. Són ciències que necessiten un marc cultural nacional i, quan aquest marc ha de competir amb els marcs de dimensions mundials que operen en els departaments universitaris, com l'anglosaxó o l'hispanic, encara són menys productives. La fragilitat de l'àrea científica de la cultura catalana pot augmentar en el futur, si no se'n considera la productivitat «simbòlica». Qui estudiarà Verdaguer, si és més productiu estudiar un autor menor de la literatura angloamericana?

Assistim, amb la fi del segle, al triomf de la globalització i de les noves tecnologies com a garants indefectibles d'un futur millor. Tots els canals amb totes les freqüències emeten el mateix missatge. Globalització i noves tecnologies constitueixen el llegat del segle xx per al segle xxi. Sortós qui en gaudeixi. Dissortat qui en resti exclòs.

La qüestió és al centre d'un dels debats contemporanis més vius. D'una banda, els detractors de l'hegemonia ideològica de la tecnologia, presentada com la nova gran amenaça de l'humanisme. De l'altra els entusiastes de la innovació tecnològica, vista com el motor del progrés econòmic, social i cultural del futur. Entremig dels extrems hi ha les masses creixents d'usuaris que, sense prejudicis, adopten l'un rere l'altre tots els artefactes que des del conglomerat de recerca-indústria-publicitat es propaguen sota l'etiqueta màgica de noves tecnologies.

L'optimisme de moltes prognosis és poc fonamentat. La societat de la informació i del coneixement que se'ns promet tan venturosa no pot amagar flagrants contradiccions. Entraré només de biaix en el debat fent-me preguntes sobre el destí que la nova situació reserva a la universitat. Quina universitat sorgirà, està ja ara sorgint, dels efectes de la globalització i de l'hegemonia de les noves tecnologies? Seran efectes tan revolucionaris com prediuen els seus valadors o cal relativitzar-los? La transformació «profunda» de la universitat que se'ns anuncia, fins a quina fondària arribarà? És una transformació fatal, que hem d'acatar com una llei de la naturalesa? És dirigida per globalitzadors i tecnòlegs interessats a fer-nos creure que és inevitable? Cap a quines noves formes, així condicionada, està evolucionant la universitat catalana del segle xxi?

Són preguntes que concerneixen l'actualitat del futur. Apunten a la intersecció de l'època que tanquem amb l'època que obrim. El fet és que els nous *alumni*, els nous *magistri* i les noves fronteres de la ciència són ferments que el darrer segle ha dipositat al cor de la institució universitària. A les mans li ha posat les noves tecnologies i a l'horitzó, la globalitat.

La universitat és una institució que els segles han fet molt conservadora i alhora molt canviant. Ara que eixampla la influència a la majoria de la població, està més ben situada que mai per a propulsar els canvis socials, que van lligats amb la formació. Si l'hegemonia tecnològica conforma la nova època de manera imparable, em demano com ho encaixarà la universitat, sense llençar als contenidors de la història les «velles mestries» d'ensenyar investigant i d'investigar ensenyant. Si l'horitzó globalitzant imposa unes noves regles del joc, com ho encaixarà la universitat catalana, si no vol perdre la identitat de llengua i cultura.

Amb altres mots. En temps de globalització, em pregunto per un destí particular, el de la universitat catalana, acarada a trobar noves formes de con-

tinuïtat com a universitat i com a catalana. En ple èxit de les noves tecnologies, busco com la universitat les incorporarà, sense renunciar a la missió d'educar que li és inherent. Millor dit, que fins ara li ha sigut inherent. En un espai universitari globalitzat, busco en quina universitat la cultura catalana podrà situar-se.

La desaparició de la universitat catalana, en efecte, no és cap impossible. A l'era de la globalització Catalunya podria veure com de la seva universitat se n'extingeix allò que la fa recognoscible en tant que catalana. Tampoc no és cap impossible que la universitat com a tal deixi de ser una institució educativa. Podria no saber evitar que l'educació sigui reemplaçada per l'ensinistrament, el saber pel saber fer, el pensament incondicionat pel pensament útil. Si les coses anessin així, em pregunto si les benaurances del canvi global i tecnològic garantirán un futur millor per a l'educació superior o si ni tan sols li evitaran un futur pitjor.

On és allò que de fecundant ha inseminat *El segle XX en (dins) la Universitat Catalana* ? Els segles anteriors varen deixar-hi més fracassos que èxits. El segle XVIII, per no recular més, va llegar a Catalunya la terrible represàlia bèl·lica, d'una ferocitat sense parió, que va significar la destrucció de la xarxa universitària, operativa en sis ciutats, i la creació de la de Cervera, de Nova Planta, al servei dels objectius assimilistes del Monarca i del Consejo de Castilla. Amb la qual cosa es va anular per més de cent anys qualsevulla possibilitat que Catalunya disposés d'educació superior pròpia. El segle XIX va llegar la Universitat de Barcelona. Tot i que provincianitzada i funcionaritzada, va transmetre els ideals de la ciència moderna, de la Il·lustració, del Romanticisme, de l'educació emancipadora de les persones i dels pobles i, en fi, l'ideal d'esdevenir una universitat al nivell europeu.

El llegat del segle XX presenta unes ingents sumes de deute al costat de sumes modestes de l'haver. Els historiadors del segle, en fer-ne balanç, no n'amaguen pas el caràcter profundament tràgic. Com «un segle ple d'horror i calamitats», el descriu l'hispanista britànic Hugh Thomas. «Espanya —hi afegeix— va contribuir amb la Guerra Civil al fracàs humà del segle XX». Un fracàs que no es va acabar el 1939, sinó que va continuar durant el règim franquista, que va actuar com un acumulador de les calamitats dels segles anteriors. Com en el segle XVIII, la represàlia bèl·lica, que va destruir la Universitat Autònoma, laboriosament aixecada. Com en el segle XIX, les polítiques assimilistes varen imposar la universitat espanyola, frustrant tot intent de construir la universitat catalana pendent.

Joan Coromines va fer-ne una síntesi, en termes vehements:

[La història de la universitat moderna a Catalunya és la de la] lluita pertinaç contra la porfídia i la perfídia de l'Estat espanyol colonialista des de 1714 a 1931, i de 1940 fins ara [circa 1970], contra

la insensata i hipòcrita lluita d'un Estat inspirat en principis de salvatgisme sense precedent en el món enter des del temps del Renaixement, i només comparables a l'actitud d'una satrapia persa [...] jo [...] n'he estat expulsat implacablement pels enemics de Catalunya i de la ciència; com, així mateix, tots els meus germans, tècnics tots ells acollits per les més grans universitats estrangeres.

Si a la universitat catalana del segle xx li ha tocat una quota d'«horror» considerable, també li ha tocat un actiu estimable, que s'ha engrandit durant les dues dècades d'autogovern i de democràcia, de prosperitat i d'integració a Europa que tanquen el segle. Encara que amb retard respecte dels ritmes del context europeu, els estudis superiors s'han acostat als ciutadans, l'obscurantisme ha caigut, la llibertat acadèmica ha triomfat, la recerca ha entrat en els circuits internacionals. A més, s'han assolit dues velles aspiracions, el català és llengua acadèmica i els estudis de temàtica catalana són disciplines de la universitat oficial.

Gairebé cent anys per a realitzar, i encara amb mancances, el programa del Primer Congrés Universitari Català, de 1903, que propugnava una universitat catalana, moderna, autònoma. Aquell programa, derivat del Modernisme i assumit pel Noucentisme, el varen recollir els universitaris de 1918 en el Segon Congrés Universitari Català i, seixanta anys després, els de 1978 en el Tercer. Són tres moments del segle carregats de simbolisme. Expressen una herència sagrada per a la universitat catalana del futur. A la qual cal afegir l'Institut Universitari Joan Lluís Vives, nascut el 1994, just abans que el segle expiri, per a coordinar les universitats dels Països Catalans.

Però, què voldrà dir *universitat catalana* en el futur? És probable que alguna cosa de diferent del que ha volgut dir fins avui. Potser, en primer lloc, l'ordenament juridicopolític actual conservarà una demarcació administrativa, *universitat catalana*, que comprendrà els centres universitaris sotmesos a l'administració autonòmica. Potser, en segon lloc, significarà un conjunt d'establiments que, des de Catalunya i d'altres regions, hauran considerat interessant de mancomunar-se sota una sola marca. Potser, en tercer lloc, designarà les universitats que tinguin el català com a llengua principal de docència i de recerca i facin de la temàtica catalana una referència prioritària. Potser, en fi, *universitat catalana* voldrà dir alguna cosa que combini aquests components.

La darrera eventualitat és la que desitjaria per a Catalunya. Les dimensions del país haurien de jugar a favor de crear una demarcació, un conjunt en xarxa i una marca identificables en el territori, en la llengua i en l'univers de referències. La globalització dels espais reals i virtuals del coneixement podrà respectar les identitats mitjanes o fins i tot les petites. Les minúscules seran engolides, amb el benentès que qualsevol universitat de les nostres latituds,

per més gran que sigui i important que es cregui, si va tota sola, és minúscula enfront de les que en realitat potencien la globalització.

També hi haurien de jugar a favor les noves tecnologies, amb la condició que no dominin l'educació superior sinó, al revés, que l'educació superior les domini per a servir-se'n. Heus aquí el gran repte. Assumir tot el que representa la innovació tecnològica i vèncer-la des de dins. Els grecs ens haurien d'ensenyar com amb les arts varen guanyar als romans, immensament més forts per les armes. Aquí el problema no és la universitat com a institució que vertebrava un país, sinó com a institució que educa els seus ciutadans. Convertir-la en un parc temàtic o en un port aventura de la virtualitat i no perdre la capacitat educativa d'ensenyar i investigar encara està per demostrar si és factible.

Construir una demarcació universitària catalana que sigui identificable pel territori i per l'alt nivell tecnològic i educatiu, encara no la fa identificable. Hi ha d'haver els referents culturals. La llengua i la literatura, l'economia i la geografia, la història i l'art, el dret i les institucions, constitueixen una mena de realitats que prenen formes específiques a cada unitat anomenada cultura nacional. El seu estudi genera disciplines que reclamen un espai nacional, a diferència de la física o la química, la medicina o l'enginyeria, que són sabers transnacionals. Estudiar matemàtiques en anglès no és pas igual que estudiar literatura en aquesta llengua. L'anglès és la llengua científica global des de molt abans de la globalització. Si es convertís en la llengua literària global, les conseqüències no seran pas les mateixes. Shakespeare serà inevitablement l'autor global.

A les universitats de l'aldea global potser s'hi estudiarà enginyeria en anglès amb llicència d'una marca universitària anglosaxona, a semblança de la indústria catalana de Martorell que fabrica autos Seat amb llicència alemanya de Volkswagen. A les universitats de les noves tecnologies potser s'hi estudiarà millor la mitologia esquimal que l'art romànic, la guerra civil dels EUA que la d'Espanya, la novella industrial anglesa que la modernista, la transformació urbana de Chicago que la de Berlín o la de Barcelona. Mentre siguin universitats, continuaran educant. O al revés, mentre eduquin, continuaran la història gairebé mil·lenària de l'educació superior.

Cada època ha tingut les pròpies universitats. Les de la nostra època esdevenen cada vegada més cruïlles d'intersecció i d'encontre. El medi electrònic, l'ordinador, ha contribuït a crear un espai imaginari, el ciberespai, on les fronteres de tota mena, institucionals, internacionals, interdisciplinàries, han perdut rellevància. La xarxa d'Internet ha acostat els universitaris de tot el món.

Cap on aniran, a partir d'aquí les universitats? Prendre part activa en les transformacions que se'ns acosten de manera, pel que sembla, inexorable, és l'única resposta intel·ligent de la universitat catalana, si vol perdurar. Aquesta és la meua resposta i, em penso, que és també la de vostès. Per això la meua expectació, a la penombra de l'alba, és expectació activa i confiada.

